

HALİDE EDİB - ADIVAR'IN ESERLERİNDE ÇOCUKLAR

İnci ENGİNÜN

1908 de ilk yazılarını yayımlamağa başlayan Halide Edib'in makale türündeki yazılarında eğitim ve öğretim meselesi ön planda gelir (1). İlk romanlarından son romanına kadar hemen bütün eserlerinde de çocuğun, kadının ve toplumun eğitilmesi, temel mesele olarak ortaya çıkar. Terbiye meselesine bağlı olarak veya olmayarak, çocuk Halide Edib'in edebî eserlerinde büyük yer tutar.

II. Meşrutiyet dönemindeki yazılarında bu sistemin gerektirdiği niteliklere sahip insanları yetiştirmenin, çocukluktan itibaren başlaması görüşünü savunur (2). Fakat Mütareke yıllarının tecrübeleri, hele Millî Mücadele yıllarında Anadolu'da tanıdığı çocuklar, onun Anadolu'da tanıdığı gençler ve kadın, erkek bütün milletin davranışları, Türk milletinin geleceğine dair, yazara mutlak bir iman kazandırır. O, bu inancını ömrü boyu muhafaza eder.

Kendisi de ilk evlilik yıllarında bir çocuk sahibi olma arzusunu besleyen Halide Edib, ilk çocuğuna 1903, ikincisine de 1905 te kavuşur. Çocuk, onun için bu tarihlerde annelik duygusu, aile demek-

-
- (1) «Fenn-i etfal», **Mehasin**, nr. 7, Mart 1325/1909, nr. 478-487; **Talim ve terbiye**, Tanin mat. İstanbul 1327/1912; «Şahsiyet», **Mektep müzesi**, nr. 9-12, 15 Teşrinevvel 1329/28 Ekim 1913-1 Mart 1330/14 Mart 1914; «1332 senesi Vakıf Kız mekteplerinin senelik raporu», **Türk yurdu**, c. XI (yıl 5) nr. 14 (118), 15 Eylül 1332/28 Eylül 1916, s. 19-23, c. XI, nr. 15 (119), 29 Eylül 1332/12 Ekim 1916, s. 37-42. Bu yazıların dışında da dolayısıyla çocukların yetiştirilmelerinden bahseder.
- (2) «Ben, terbiyede milliyet hislerinin verilmesine yalnız taraftar olarak kalmıyorum, bir de bunu kendime pedagojik bir düstur telakki ediyorum» (**Türk yurdu**, 15 Eylül 1332/28 Eylül 1916); «Çocuklarımız ilk lakırdıya başlayınca kanun-ı esasimizi, hüccet-i hürriyetimizi ezberleteceğiz», «Kaç nasiye mardır çıkacak pâk ü dirahşan», **Tanin**, nr. 1, 19 Temmuz 1324/1 Ağustos 1908.

tir. Aile ise cemiyetin en küçük birimi olarak milletin temelini teşkil eder. Çocuklarının hastalıkları, ailevî sıkıntılar bu günlerini doldurur. Halide Edib şahsî hayatının bu cephesinden hatıratında geniş ölçüde bahseder (3).

Onun ilk edebî denemesi **Heylulâ** da (4) (Bir çocuk sahibi olma özlemi vardır. Bu eserde hasta ve ipnotize edilmiş Selman'ın çocuğunun ölümü üzerine çıldırması, adeta, yazarın kendi çocukları için duyduğu endişeyi de yansıtır.

Raik'in annesi (1908) genç romancının sıhhatli bir çocuk yetiştirmek için örnek gösterdiği bir modeli tanıtır. Raik, tıpkı yazarın kendisi gibi Anglo-Sakson terbiyesine göre yetiştirilir. Onun zihnî gelişmesine olduğu kadar bedenî gelişmesine de önem verilir.

Burada kötü örneğe göre, kötü terbiye edilen çocuklar da dış görünüşleriyle tasvir edilirler. Bu tip, olayı bizzat anlatan roman kahramanı Siret'in nefretini çeker ve ona kenar mahallelerin terbiyesiz çocuklarını sevimli gösterir: «Ayağında takunya, ağzında sakız, arkasında iki örgü kapı önlerinde kaydırak oynayan ateşin, müstehzi, fakat Terbiyesiz küçük kızları» gözleri arar.

Seviye Talib (1910)'teki Hikmet de Avrupa'dan yeni terbiye metodları ile dönen babası sayesinde «modern» usulle eğitilmeğe başlanır. Bu eserde baba, çocuğu asıl eğitecek şahıs olan annenin eğitimini üzerine alır. Macide, kocasının hayal ettiği kadın olunca, modern pedagoji metodlarını oğlu üzerinde dener.

Bu eserde iki tasvir dışında çocuk yoktur. Birinci tasvirde, o, babasının gözüyle bütün sevimliliğini aksettiren bir tablo teşkil eder: «Hikmet, çıplak, penbe ayaklarını ellerinin içine almış, kemal-i ciddiyetle birer birer parmaklarını çekiyor».

İkincisinde ise huysuzluk eden Hikmet, babasının «frenk usulü» terbiyesine tabi tutulur.

Hikmet'in görüldüğü son tabloda annesi ona ideal telkin etmektedir: «Doğru bildiğin şeyler için, hak için, vatan için daima ölmeğe hazır olacaksın Hikmet, oğlum.» (5).

(3) **Mor salkımlı ev**, İstanbul 1963, s. 116-120, **Memoirs**, The Century Col, New York Landon, 1926, s. 208-218.

(4) **Musavver muhit**, nr. 15-21, 29 Kânunsani 1324-19 Mart 1325/11 Şubat 1909, Yaazr, eserin yazılış tarihi olarak 1906 yı verir.

(5) **Seviye Talib**, 2 b. 1324/1924, s. 10, s. 15, s. 152.

Seviye Talib'te çocuğun arka planda olması, eserin başlarında yer yer makale hüviyetindeki fikir meselelerinin ön planda gelmesi, sonlarına doğru ise ihtiras ve aşk duygusunun, fikrin yerine geçmesiyle ilgilidir. Gerek fikrin yoğunluğu, gerek ihtiras duygusunun sürükleyiciliği, tabiatıyla, çocuk meselesini arka plana iter.

Handan (1912) romanında da başlarda tahsil ve terbiyesi dolayısıyla Handan'ın çocukluğundan bahsedilir. Bu durum, erkekle tahsilde ve düşüncede eşit kadın yetiştirmekle ilgilidir. Fakat bu romanda da iki çocuk vardır ki aileyi, kadın- erkek arasındaki bir fikir veya ihtiras ortaklığı olmaktan çıkararak cemiyetin temeli haline getirir. Bu çocuklar Refik Cemal ve Neriman'ın oğlu ile kızıdır. Bu çocuklar, aralarında fikir ve ihtiras bağı kalmasa da, ana-baba arasındaki bağları devam ettirecek, ailenin birleştirici unsurlarıdır.

İdeolojik bir roman olan **Yeni Turan'**da (1912) Türklük şuuruna ve idealine sahip, vatanperver çocuklar, öğretmenleri tarafından yetiştirilirler. Bu çocukların cuma okullarında Yeni Turan kadınları tarafından eğitilmeleri, **Seviye Talib'**in aile içindeki ferdi eğitimden sonra, okulda toplu eğitime geçiştir.

Eserde asıl dikkate değer şahıs, babasız, fakir Oğuz'un bir çocuk için fazla güçlü görünen iradesi ve çalışkanlığı ile kendi kendisini yetiştirerek ülkeye şekil verecek, reformları uygulayacak bir partinin önderliğine ulaşmasıdır. Oğuz'un kendi kendini yetiştirmesi ve annesine bakma sorumluluğunu yüklenmesi, eserde uzun uzun anlatılır.

Romancının bu sezgisi yerindedir. Gerçekten de Halide Edib, Türk çocuklarının direnç ve güçlerini, korkusuzluklarını, sorumluluk duygularını Balkan Savaşı günlerinden itibaren görecektir, hele Millî Mücadele günlerinde onlara duyduğu sevgi, saygı ve güven büsbütün artacaktır.

Son eseri nde (1913) çocuklar yine yıkılmakta olan bir evliliğin kurtarıcıları olurlar. Nerime'nin hastalığı babasını eve getirir. Bu eserin ikinci baskısında ihtilâlcı bir subay olan İbrahim'in, yeğeni Şevket'e bakışı mânâlıdır. O, çocukları «yepyeni insanlar» olarak görür ve Şevket'e her gece askerlik talim ettirir.

Yazar, **Mev'ud hüküm** (1917) de biri fakir, iki çocuk için eşit imkânlar yaratır. Dr. Kasım hasta Sara'nın kızı Atife'yi kolejde, fakir Ayşe Kadın'ın oğlu Mehmet'i Galatasaray'da okutarak himâye-

sine alır. Böylece, birine muhtaç olduğu sevgiyi, diğerine de maddi imkânları temin eder.

Bu romanda, sıhatsız, dejenere bir anne-babaya sahip küçük Hayri'nin ölmesi, belki de Halide Edib'in geleceğin sıhhatli insanları ülkesinde bu tür dejenere mahluk görmek istememesine bağlanabilir.

Ateşten gömlek (1922)'te Türk çocuğu işgal kuvvetlerinin ilk hedefini teşkil eder. İzmir'in işgalinde Ayşe'nin beş yaşındaki çocuğu «sırf eğlence» için öldürülür.

Vurun kahpeye'de (1923) (6) okuldaki çocuklar üzerinde durulur. Romanın kahramanı bir öğretmendir. Bu idealist öğretmen modern eğitim usullerini, yıllarca ihmal edilmiş bir Batı Anadolu kasabasında uygulamak isterken çeşitli güçlüklerle karşılaşır. Bu eserde küçük, fedakâr Durmuş'un kahramanlığı da yüceltilir. Vurun kahpeye'de bir idealist öğretmenin sonunda hayatına mal olan Anadolu'daki güç tecrübesi, topluma sinmiş kötü ayırım ve alışkanlıkların ilkokul öğrencileri arasına yayılması dolayısıyla büsbütün güçleşir.

Kalb ağrısı'da (1924) hayatı pahasına çocuğunu dünyaya getiren Muazzez'in annelik duygusu verilir. Fakat çocuk asıl **Zeyno'nun oğlu'nda** (7) ele alınır. Bu çocuk doğunun güç tabiat ve hayat şartları altında yaşamasını, hayata dayanması, içinde sevgiyi yaşatmayı bilen bir çocuktur. Mükemmel ata binen, her şeyi hemen kavrayan bu çocuk ilerde (**Tatarcık'ta**) ülkesinin acı gerçeklerini bilen ve onlarla mücadele için insana yardım etmenin, insanı mesut etmenin zaruretini müdrük, pratik kafalı, Dr. Hasan olacaktır.

Yazarın olgunluk eseri sayılan **Sinekli bakkal** (1935) da çocuklar çöktür. Rabia'nın çocukluğu dolayısıyla maruz kaldığı iki terbiye sistemi onda bir terkibe ulaşır ve ruh ile madde arasında denge nin kurulmasıyla sonuçlanır.

Rabia'nın sıkı dinî terbiye altında yetiştirildiği yılların, onun tabii çocukluğunu yaşayamaması yol açtığı görüşü, eserde çarpıcı

-
- (6) **Akşam**, nr. 1865-1909, 16 Kânunevvel 1329/1923-29 Könunsani 1340/1924. Eser 1926 da kitap olarak basılmıştır. Mahmut Bey mat. 179 s.
- (7) **Zeyno'nun oğlu**, Vakıf, nr. 3045-3047, 26 Haziran-28 Haziran 1926; nr. 3293-3417, 1 Mart-10 Temmuz 1927. Eser 1928 de kitap olarak yayımlanmıştır. İlhami Feyzi mat. İstanbul 411 s.

bir sahne ile de anlatılır. Bu, Rabia'nın oyun ihtiyacıyla diktiği ve büyükbabası Hacı İlhâmî Efendi'nin çamaşır kazanı altında ateşte yaktığı bir bebektir. Yakılan bebek, Rabia'nın muhayyilesinde, çocuğunun yakılması şeklini alır ve hayatını karartan bir kabusa döner.

Rabia'nın kendi çocuğunu da, doğu ve batı ruh iklimlerinden gelen, farklı yapıda ana-babayı birleştiren ve aileyi kuran varlık olur. Bu çocuk, sadece zihniyetinde değil, bedeninde de iki ayrı dünyayı birleştirir.

Yolpalas cinayeti'nde (1936) korunmağa muhtaç sakat bir çocuk, bir genç kızın uğruna cinayet işleyebileceği beşerî bir değer olarak görünür.

Gençlerin ağır bastığı **Tatarcık** (1939) bir nesiller romanı sayılabilir. Eserdeki dört neslin sonuncusu çocuklardır. Bunlardan ikisinin adları verilir ve istikballeri az çok belirir. Onlar ve kitle halindeki diğer köy çocukları da, tıpkı kendilerinden önceki nesiller gibi, birbirlerinden farklı şahsiyetler halinde gelişeceklerdir. Doğu ve batının terkibi olan ve köklerinden kopmamış bulunan Recep, çocukların da köklerinden kopmamaları için «haftada bir çocuklara kukla» oynatmağı teklif eder.

Yazar sevsin sevmesin, bütün insanların varlığını bu son romanlarında kabul etmiş gibidir. İlk romanlarında az çok belirli özelliklere sahip, kesin çizgili tipler yaratmasına rağmen, **Sinekli bakkal**'dan itibaren ferdi çizgileri birbirinden çok farklı insanların, her devirde, her cemiyette buldukları vâkiasını anlamış gibidir.

Sonsuz panayır'daki (1946) çocuklar iki zengin ailenin çocuklarının karşılaştırılmasıdır ve bir mânâda Meşrutiyet dönemi romanlarındaki durumları andırır. Bolluk ve Uzman-Türk ailelerinin çocukları, o ailelerin özelliklerini aksettirirler. Yerlilik için batılı kafaya sahip olanla, kendi kökünden kopmuş batılı özentili tipler —bunlar ahlâk bakımından düşmüşlerdir— bu eserlere hâkimdir.

Yazarın son romanları içinde en dikkate değer olanı **Döner ayna**'da (1953), meşru olmayan bir köylü kızın çektiği azaplar anlatılır. Bu çocukluk intibaları öylesine tesirlidir ki, Hanife kendisi böyle bir çocuk dünyaya getirmekten, kendi çektiklerini çocuğuna çek-tirmekten korkar.

Bu romanların kısaca gözden geçirilmesi sonunda Halide Edib'in eserlerindeki çocukların özellikleri de ortaya çıkar. Bu çocuk tipleri 4 grupta toplanabilir :

1. Halide Edib'in kendisinin de çocukluğunda tabii olduğu Anglo-Sakson terbiyesi ve yerli Türk-Müslüman terbiyesine göre yetiştirilen çocuk, Halide Edib'in babasının benimsediği bu yabancı terbiye tarzı, anneannesinin evinde, yerli Müslüman-Türk terbiyesiyle birleşir (8). Böylece Gökalp'in özlediği yerli hars ile modern pedagoji metodları, Halide Edib'in şahsında birleşmiştir.

Aile içinde çocuk, ailenin devamını sağlayan bir unsurdur (**Raik'in annesi'**nde Raik, **Seviye Talib'**de Hikmet, **Handan'**da Handan ve Nâzım, **Son eseri'**nde Şevket ve Nerime, **Kalb ağrısı** ve **Zeyno'nun oğlu'**nda Muazzez ve Haso Çocuk)

Çocuğun ailenin devamını sağlayamadığını gösteren bir hikâyeye «Bir hayatın üç perdesi» (9) adını taşır. Bu hikâyesinde yazar, güzel, süslü parayı ailesine, çocuğuna tercih eden bir kadının, oğlu Selim'i küçük yaşta ihmali ve terkedişinin çocuk üzerinde uzun süren bir tesir yarattığını anlatır. Terkedilen baba da, bu durum karşısında çok sevdiği mesleğinde ilerleyemeyince, yarım kalan hayallerini oğlunda gerçekleştirmeğe çalışır.

Şahsiyete o kadar önem veren Halide Edib'in, evlâdını kendisinin, bir çeşit uzantısı görmek isteyen babaya karşı anlayışlı davranması, belki de bu hikâyeyi yaşlılık yıllarında yazmasıyla ilgilidir.

«Mihri'nin mektubu» (10) hikâyesi ise gösterişe düşkün anne ve anne tarafının tesirine, muhafazakâr «basmacı» babasından aldığı ilk dinî terbiye ile karşı koyan Mihri'nin macerasından bahseder. Babasının ölümü üzerine annesinin amcasının himâyesine giren Mihri o çevreyi yadırgar. Amcanın züppe ve şımarık kızlarıyla kaynaşmamasında da Mihri'nin ilk çocuklukta aldığı Türk Müslüman terbiyesi rol oynar. Temelinde bu müsbet başlangıç varsa, üsteki tesirler uygun bir fırsat bulduklarında dökülürler.

(8) *Memoirs*, 1926, s. 24-160; *Mor salkımlı ev*, 1963, s. 27-87. Romancının hatıratında kendi çocukluğunu adeta romanlaştırdığı görülür.

(9) «Bir hayatın üç perdesi», *Alle*, c. I, nr. 2, az 1947; *Kubbede kalan hoş sada*, İstanbul 1974, s. 33-44.

(10) «Mihri'nin mektubu», *anın*, nr. 1612-1615, 26-29 Mayıs 1915; *Kubbede kalan hoş sada*, İstanbul 1974, s. 68-75.

Bu tip, istikbalin ideal Türk genci olacaktır. Halide Edib bu çocuk tiplerini kendisinin anne olduğu, pedagoji ve terbiye meselelerini ön plana aldığı, Vakıf okullarında çalıştığı yıllarda çizmiştir.

Bu çocukların bazılarında az çok kalıplaşmış bir sadelik görünür. (**Raik'in annesi**'nde Raik). Bunun da kaynağı kendisine çocukluğunda uygulanan giyimdir (11).

Çocuklar bir yabancı dil öğrenmeli, medeniyeti kendi kaynaklarında tanımalıdırlar. Bunun için çocuklar yabancı okullara giderler (**Mev'ud hüküm**).

Bu çocuklar oyun oynayan, hareketli, canlı çocuklardır. Raik, annesi ile Ada'da koşmaca oynar. Anne sadece çocuğu kontrol etmez, onun arkadaşı da olur.

Mev'ud hüküm'de Atife, teyzesinin oğlu Hayri'den oyun ve masal bilmediği için şikâyet eder. Halbuki masal ve oyun çocukların zihin ve beden gelişmelerine yardımcıdır (12). Onları dengeli gençler olmağa sevkeder.

2. Bu sıhhatli çocukların karşısında yazar beden veya ruh bakımından hasta çocuklar çıkarır. Çocukların sıhhatli gelişmesini sağlayacak, onları birer şahsiyet olarak yetiştirecek olan modern pedagojiyi değil de, görünüşü taklitle yetinen kuş beyinli ana babalar, geleceğin kendileri gibi sıhatsız, dengesiz insanlarını hazırlarlar. Halide Edib'in bunlardan nefret ettiği açıktır. Yazar onları daima «kukla»ya benzetir (13). **Mev'ud hüküm**'de sıhatsız Hayri'nin ölmesi, Halide Edib'in eserlerinde çocuk ölümlerinin çok az olduğu hatırlanırsa, mânâlıdır.

Bu iki tip 1946 da yazdığı **Sonsuz panayır**'da da tekrarlanır. Halide Edib, aslında çocukları değil, onları yetiştirenleri tenkit etmektedir. Belki köksüz, kültürsüz, budala ailelerin yetiştirdikleri çocuklara karşı bu derece insafsız görünmesi, onlar için hemen hiç bir kurtuluş kapısı bırakmaması da, yetişkinlere hitap eden bu eserleriyle onları uyarma arzusuna bağlıdır.

(11) **Mor salkımlı ev**, s. 22-23, **Memors**, s. 24.

(12) «Cin peri ve edebî mülkiyet», **Akşam**, nr. 7398, 16 Mayıs 1939.

(13) «İki zarif kukla», Raik'in annesi, 1341/1924, s. 13; Korkarım çocukların Asım Bey'in kukla kızlarına benzeyecek. Bonmarşe bebeği gibi... **Sinekli bakkal**, s. 31.

3. Yazarın özel hayatındaki acı tecrübelerin tesiriyle kendisini bedbinliğe kaptırdığı sıralarda yazdığı bazı hikâyelerde, aile içinde yalnız kalan çocuğun duyguları da söz konusu edilir. **Feridun Hikmet'in jurnalinden**» ve **Ana hisleri** adlı hikâyelerinde anneleri ölen çocukların üvey annelerini çok güç kabul ettiklerinden bahsedilir. «**Feridun Hikmet'in jurnalinden**» de eski karısını seven ve çocuklarıyla avunan kocasının karşısında ızdırapla ağlayan üvey annenin ızdırabını farkedenden çocuk, ona sokulur (14), **Ana hisleri**'nde ise annesinin yerini alan kadına küçük Nesrin hiç yaklaşmaz. Ancak üvey kardeşinin ölümü üzerine onu anneliğe kabul eder, kalbini açar (15).

Denizin hatıraları'nda ise koyu bir kötümserlik içinde olan yazar hayat karşısında kadınların ezildiğine ve kurtuluşu ölümden aradıklarına kanidir, bu kadınların geride bıraktıkları kız çocukları için de bir umut beslemez (16).

Halide Edib'in aile içinde çocukların durumunu ele aldığı ve ana-baba münasebeti dolayısıyla çocukların maruz kaldıkları durumları dile getirdiği dikkate değer bir eseri de **Kenan çobanları** (1918) adlı oyunudur. Bu oyun okul çocuklarının oynayabilecekleri bir eserdir ve konusu Yusuf kıssasına dayanır. Birden fazla kadınla evliliğin, kadınlar ve onların çocukları arasında sebep olduğu ızdırapları, yazar, bir peygamberin hayatındaki tezahürüyle işleyerek, öteden beri karşı olduğu birden fazla kadınla evliliğe cephe alır.

4. Romanlarından sadece **Vurup kahpeye**'de yer alan fedakâr, cesur Durmuş, Halide Edib'in Millî Mücadele'de Anadolu'da tanıdığı çocuklarla ilgilidir. Millî Mücadele, Meşrutiyet dönemi yazarlarında uyarıcı, canlandırıcı, Türklüğün temel kaynakları üzerinde yeni baştan düşündürücü, acı fakat zengin bir tecrübedir. İşte Halide Edib, önceleri kendi çocukları ve ailesindeki çocuklar ve İstanbul okullarındaki, Balkan Savaşı ve I. Dünya savaşında sokaktaki çocukları tanıdıktan sonra, Suriye'de Cemal Paşa'nın yanında çalışırken savaşın çocuklar üzerindeki tesirlerini yakından görür. Artık

(14) «Feridun Hikmet'in jurnalinden», **Tanin**, nr. 141, 21 Kanunevvel 1908; **Harap mabetler**, 2. b. 1342/1924, s. 70.

(15) «Ana hisleri», **Tanin**, nr. 96, 6 Teşrinsani 1908; **Harap mabetler**, 1924, s. 96.

(16) «Denizin hatıralarından», **Tanin**, nr. 750, 2 Teşrinevvel 1910; **Harap mabetler**, 1924, s. 28.

o çocuklara karşı büyük bir müsamaha duymaktadır. Büyüklerin günahı, onların kimsesiz, biçare omuzlarına yığılmıştır.

Tanıdığım çocuklar (17) adlı hikâyesinde yazar iki çocuğu tanıtır: Biri gazete satıcısı Rüstemdir. Rüstem, soğuk, rüzgârlı bir günde yazarın paketlerini taşır. Ayakları çıplaktır. Babası cephede, annesi hastadır. Bakılacak üç küçük kardeşi vardır. Yazar, hastaya ve çocuklara kimin baktığını sorduğunda Rüstem isyan dolu bir sesle :

«Ben yok muyum, ben anneme bakamaz mıyım» der ve nasıl baktığını anlatır. Sabahları ve akşamları gazete satarak. O güven ve gurur içindedir. «Öyle garip bir güveni kuvveti vardı ki insan bu çocuğa bir iş gördürmeden kabil değil bir şey veremezdi.» Bu çocuk, savaşın cephe gerisinde zarurî kıldığı yeni bir mücadelenin yarattığı, kendisine ve ailesine karşı kuvvetli bir sorumluluk duygusuyla doldurduğu, yeni bir çocuk tipidir.

Kendisine de bir anne olan ve çocuğun çıplak ayaklarını düşünün yazara, Rüstem, komşusunun «iğreti» olarak verdiği iki takunyayı, koşmasına engel olduğu için beline soktuğunu söyler.

«Ekmek pahalandıkça içimde bir sızı ile Rüstem'i düşündüm. Ne yapıyordu?»

«Suriye'de hayatımın «çocuklar devri» dediğim yılında açlık ve sefalet faciası arasında kalbimin ortasında dört kişilik ailesini geçindiren dokuz yaşında Rüstem bir acı idi.»

«... Rüstem, tanıdığım erkek çocuk dostlarımın arasında her vakit kalbimde, en sevgili yerinde kalacaktı. Sonra onun yanına bir de küçük Arap kıızı geldi oturdu.»

Bu kız da hastalıklı annesine bakmaktadır.

Savaşın arttırdığı iktisadî buhran, para sıkıntısı çocukların hayatlarını karartır. Büyük ölçüde yaşayan hayat parçalarının akisleri olan hikâyelerinde, yazar, bu çocuklardan bazen dolayısıyla de bahseder. «Kabak çekirdekçisi» (18)nde çocuğuna ayakkabı alama-

(17) Tanıdığım çocuklardan», **Büyük mecmua**, nr. 11, 18 Eylül 1919; **Dağa çıkan kurt**, 1963, s. 22-27.

(18) «Kabak çekirdekçi», **Şair Nedim**, c. I, nr. 15, 9 Mayıs 1335/1919, s. 232-233; **Dağa çıkan kurt**, 1963, s. 28-32. Savaş, geçim sıkıntısını hisset-

yan emekli memur baba, kabak çekirdeği satmakta, çocuk da ta-kunya ile okula gittiği için öğretmen tarafından derse alınmamak-tadır.

1918 de Mütareke çocuklar için yeni problemler getirir. Anado-lu'daki Türk ve Ermeni yetimleri meselesi Müttetikler tarafından ele alınmak istenir. Ermeniler, yenilmiş Osmanlı devleti karşısında, Müttetiklerin himâyelerinde kendilerini güçlü hissetmekte ve bütün yetimlerin ermeni olarak tescilini istemektedirler. Çocuklarını, ai-lelerini çok iyi hatırlayan Türk çocuklardan, Müttetikler nüfus kâ-ğıdı istemekte, bu belgeyi gösteremeyenleri ise itirazlarına aldır-madan «Ermeni» diye tescil etmektedirler. Halide Edib bu görevde fazla kalamaz. Colenel Heathcoth'un bu meseleyle ilgili olarak söy-lediği söz insanda dehşet uyandırır : «Parmaklarını birbirine geçi-rerek dedi ki : Ermeni ve Türk çocukları bu vaziyettedir. Onları ayırt etmek için parmakları kesmek lâzım» (19).

Bütün bu tecrübelerdir ki, Halide Edib'i bütün Türk milletine ve milletin geleceği olan Türk çocuklarına karşı sonsuz bir sevgi ve anlayışla doldurur.

Yazarın hatıratında çok tesirli ve canlı olarak anlattığı bu olay-larla ilgili «Muhlis'in ağabeysi» (20) adlı bir hikâyesi vardır. «Bunu bana bir çocuk anlattı» cümlesiyle başlayan hikâyede «Kâzım Kara-bekir Paşa'nın çocuklarından» birinin hazin hayat tecrübesi nakle-dilir. Van'da doğmuş olan bu çocuk da, Ermenilerin babasını ana-sını öldürdüklerine şahit olmuştur. Muhlis katliamdan tesadüfen kurtulmuştur. Bir tesadüf onu yetimhanede askerdeki ağabeysine kavuşturur.

Bu yetimin hazin hikâyesi Halide Edib e devletin ihmal ettiği bir görevi hatırlatır: «Ah yavrum, memleket için ölen babalarınızın, analarınızın bize bıraktığı bu değerli armağanlara nasıl ihmalle, gü-nahkâr bir ilgisizlikle baktık, bilsen!»

meyen çocukları da mahallelerindeki azınlıklarla savaşmağa sevket-miştir. Halide Edib'in küçük oğlu da mahallede böyle bir faaliyeti düzenler (**The Turkish Ordeal**, New York, London 1928, s. 54.).

(19) **Türkün ateşle imtihanı**, 1962, s. 50, **The Turkish Ordeal**, 1928, 52. Near East Relief Center'in bu konuadki faaliyeti dolayısıyla yazar, **The Turkish Ordeal**'de geniş bilgi vermiştir s. 16-52.

(20) «Muhlis'in ağabeysi», **Vakit**, nr. 1918, 13 Nisan 1339/1923; **Dağa çıkan kurt**, 1963, s. 105-107.

Halide Edib çocukların ıztıraplarını Millî Mücadele yıllarında Anadolu'da çok daha çarpıcı, derin bir şekilde yaşar. Çocukları tanımamasıyla ilgili tecrübelerinden çok canlı akisler taşıyan küçük hikâyelerinde, o kan, ateş, kimsesizlik, korku, açlık ile yoğrulan, ama yaşama arzusu kırılmayan, geleceğini kurmağa çalışan Türk çocuklarının çabalarını Türkiye'nin geleceği için teminat sayar ve yüceltir. Bu dönem hikâyelerinin en güzeli «Himmet Çocuk»tur (21). Himmet Çocuk, yeni Türkiye'nin kurucusu, yeni bir kahraman tipinin sembolü olur. Bu özelliğinden dolayı Himmet Çocuk hikâyesi üzerinde biraz durmak gerekir :

Yazarın Tedkik-i mezâlim komisyonu faaliyetlerine katıldığı günlere ait bir hatıra-hikâyedir. Açlıktan inleyen çocuklar, düşman zulmünden geri kalan muhtarip insanlar, çetin tabiat içinde yaşama savaşındadırlar :

«Çakal ulumasıyla, rüzgârın iniltisi arkasından öyle zannettim ki aç çocuklar ağlıyor, göğsü sütsüz, boş, sırtı çıplak analar yumruklarını sallayarak dünyaya, talihe, hayata haykırıyorlar.»

Uşak'a kadar yanlarına verilen kılavuz çocuğun Halide Edib önce elini farkedir. Yer olmadığı için kamyonun basamağında, ayakta duran bu çocuğun «kamyonu tutunan küçük çocuk elinin güçsüzlüğünü, zavallılığını» görür. Fakat hayalinde az önce terkettikleri köyün acıklı hayali vardır. Anadolu'yu yeniden kim yapacak?

«Anadolu hilkat günlerinin ilk devrelerindeki yolsuzluk, harabî ve vasıtasızlık içindeydi. Yeni Türkiye'yi inşa edecek millette yine Hazret-i Âdem'den sonra devlere benzeyen kudret ve mesaf kabiliyeti lâzımdı. Öksüz, ekmezsiz, meyus bir halk, dünya onların zafer destanını terennüm ederken onlar ölümün gözlerinin içine bakıyorlardı. Memleketi kim yapacak? Nasıl yapacak?»

Himmet Çocuk yavaş yavaş peksimetini yerken analık duyguları kabaran yazar, onun küçük başını gocuğunun içine saklamak, ona ninni söylemek ister, fakat pek küçük görünen Himmet'in tavırında bir olgunluk vardır. Himmet Çocuk çetin Anadolu tabiatını büsbütün güçleştiren savaş günleri içinde, o tabiatı yenmeği başarmış bir kahramandır.

(21) «Himmet Çocuk», **Son telgraf**, nr. 195, 29 Kanunevvel 1340/1924; **Dağa çıkan kurt**, 1963, s. 108-114.

Onüç yaşındaki Himmet Çocuk hikâyesini kısaca anlatır: «Yedi yaşında anasız, babasız ihtiyar bir nine, genç bir kız kardeş, bir çift de öküzle kalmıştı. Öküzlerle kocasız iki kadının tarlalarını senelerce sürmüş, ortakçılık etmiş, ninesini, kardeşini beslemiş, hattâ kız kardeşini ere vermişti. Fakat bir gün, o havaliye bir hayvan hastalığı gelmiş, iki öküzü de birden ölmüştü.

Hikâyenin burası kalbimi yordu. Sordum :

— Ne yaptın?

Sükûnla omuzlarını silkti. Hiç, ne yapacaktı. Öküzsüz çalışmış, gündeliğe gitmiş, dul kadınların öküzlerini sürmüş, üç sene çalışmış ve nihayet iki şişman kocaman dombay almıştı.»

İşte bu hikâye yazarın kalbini heyecanla doldurur. Az önceki sorusunun, endişesinin cevabını bulmuştur :

«Hikâyenin burası yine kalbime heyecan verdi. Kimsesiz, sekiz dokuz yaşında kuru Anadolu'da mesaisi ile iki manda alan çocuk, bu benim anladığım, bildiğim kahramanlığın en yüksek derecesi gibi bir şey. Avusturalya'yı kuru topraktan mamure haline sokan, vahşi Amerika'yı mesaisi ile yenip medeniyet merkezi yapan ruhlar, bu nevi ruhlardır.»

Himmet Çocuk Anadolu'da tek, rastlanmaz bir örnek değildir: «Anadolu'da ne kalmış ise gayur kadınlarıyla bu küçük gündelik kahramanların fevkalbeşer mesaisinden kalmıştı.»

Yazar, Anadolu tecrübeleri arasında Himmet Çocuk'un yanında bir başka canlı çehreyi daha hatırlar. Ona, Antalya Burdur arasında rastlamıştır. Arabaları yokuşta çıkaran arabacılar arasında genç, billur gibi bir ses: «Ah anam ah, gel de bir kez halimi gör» diye yükselir. Kalbi o insanlar için çarpan yazar, bu sesin sahibini arar: «Kalbime ip takılmış gibi ses gelen yere sürüklendim, on on iki yaşlarında, gocuğundan sular damlayan, elkadar güzel yüzlü, mavi gözlerini örten siyah kirpiklerinde yaş toplanmış bir çocuk arabacı gördüm. Bu da Himmet Çocuk gibi ihtiyar bir halaya bakmak için bir fevkalbeşer hayat mücadelesinde pişen bir çocuktur. İz-tirabının mercii olsa olsa toprak olan bir kadın kalbi oluyordu.»

«Hâlâ Türkiye'yi bu küçük Himmet Çocuklar yürütüyor. Belki hâlâ acıları bir çocuğun değil bir büyük kalbi gibi sağlam olan yüreklerinden taşarak :

— Ah kadın anam, ah, gel de bir kez halimi gör, diyorlar.»

Yazar, uzunca bir süre konuştuğu ve şahsında Anadolu çocuğunun, Türkiye'nin geleceğinin teminatının sembolünü bulduğu Himmet Çocuk'u daima hatırlar. Yıllar sonra Himmet Çocuk'un devamını Halide Edib barış içindeki Anadolu bozkırında uzakta görür. 1939 da Avrupa'da uzun süre yaşadıkdan sonra yurda dönüşünde, İstanbul'dan Ankara'ya trenle giderken, yıllar öncesinin ıztıraplarını unutturacak sahnelerle karşılaşır :

«Bu sefer Nisan'ın ilk haftasında, bu yolu baştanbaşa tekrar geçtim. Taşından toprağından fıskıran, havasında gümbür gümbür bir nabız gibi kudretle atan, çocuklarının gözlerinde yanan taze hayatı gördüm. Anadolu baharının ne göz alan, gönül açan güzel yüzünü ne de içinden işaret ettiği mânâyı unutacağım.»

«Gören gözün hakiki kılavuzu kafadır» diyen Halide Edib, «her nevi tabiatın yetiştirdiği insanın kendine göre bir mizacı vardır» kanaatinde. Tabiatın çok çeşitli tezahürlerini bağrında yaşatan Anadolu'da kendi içinde yetişenlere çok farklı ve birbirine zıt görünen özellikler verir: «Basit görünür, içinden pazarlıklıdır, mütevazı görünür, dünyanın en vakur ferdidir, sulhu sever, dünyanın en yenilmez askeridir. Başka milletleri kökünden söküp koparan her bâdireden sonra onun hayatı tazelenir, her belâdan sonra tarihinde dönüm yapan bir devir açar. Onu bir tarafından yendim sanan, mutlak onun içinde gizlediği bambaşka bir kudretin önünde yere serilir.»

İşte Türkiye, Millî Mücadele'nin sert, kanlı tecrübelerinden sonra «yepyeni» bir manzara göstermektedir. Bu manzaranın en iç açıcı yanı çocuklarıdır. Yazarın «kafa» ve «kalbi»ni «en çok kavrayan» çocuklar olur.

«Ekserisi oğlandır. Hat boyunda gazete, yemiş satar, yahut akşamüstü mektebinden çıkmış, istasyondaki kalabalığı seyre gelmiştir. Gürbüz, temiz, parlak gözlü ve terbiyeli çocuklar, Hepsinin suratında Anadolu markası var, yani bütün müstakil milletlere şerefli bir mazinin verdiği vakar.»

Yazar bunlardan bir tanesine dikkat eder :

«Yedi sekiz yaşında bir oğlancık. Kasketini arkaya itmiş, toparlak yüzünü buruşturmuş. Trenin içini öyle bir tetkik edişi var ki,

ister istemez bu küçük kafada her insan için dürüst ve şaşmaz bir hüküm vermek kabiliyeti olduğunu anlıyorsunuz.» Fakat yazar bu çocuğun bacaklarına bakar: «Eski sekiz rakamı gibi birbirinden ayırmış, ayakları sımsıkı yere basmış, o kadar bastığı toprağa sahip, o kadar bastığı topraklardan bitmiş idi.»

Bu çocuk yazara savaşta ölenleri hatırlatır: «Niçin öldüler? Anadolu'da tekrar bahar olsun, hayat tazelensin diye... Yaşamağa yemin etmiş milletlerin hayatla ezeli ahdini kanlarıyla mühürlediler. Onlar bir millet yaşasın diye canlarını vermeseler, bugün Anadolu'da ayaklarını toprağına bu kadar sıkı basan, milyonların sembolü olan çocuk görmeyecektik.» Bu çocuk, bir «haylaz değil», «olduğu yer bacaklarını ayırıp, ayaklarını bir çınar kökü gibi batıran ve bastığı yerden koparılamayan bir milletin sembolü»dür (22).

Sulh günlerinde ailesine karşı sorumluluk duygusuna sahip fakir bir çocuk da Talat Oğlan'da canlanır. O da ilerde doktor olmayı tasarlar. «Hasta, sıska çelimsiz» annesine bakabilmek için bu mesleği seçecektir. «Doktorlar sade zenginler için. Biz doktor çağıramayız. Ölecek diye korkuyorum. Doktor olursam her gün ona bakarım, iyi ederim, ölmez.» (23). Halide Edib bu çocuğun annesine sahip çıkışında da güven verici bir koruyuculuk bulur.

Çok zengin bir hayat tecrübesinin, seven ve inanan bir kalbin emrindeki kalemin mahsullerinde, çocuk meselesi sadece yukarıda verilen örneklerden ibaret değildir. Bu yazıda kısaca ele alınmış olan Halide Edib'te çocuk meselesi çok teferruatlı olarak incelenmeğe değer. Zira Halide Edib çocuklar dolayısıyla, eğitim, öğretim, aile, vatan savunması, din, tarih ve milliyetçilik meselelerine de temas eder. Bugünün büyükleri nasıl ki dünün çocukları idiyseler, yarının büyükleri de bugünün çocukları olacaklardır ve eğer, bugünkü şikâyetlerin yarın da devam etmesi istenmiyorsa, çocukların yetişmesine büyük önem verilmelidir. Türk köylüsü, pratik zihniyeti, sonsuz yaşama gücü ile en tehlikeli günlerde kahramanlar yetiştirmeğe devam etmiştir. Çocuklar «tazelenen bahar»lardır.

Ankara'da Kâzım Karabekir'in çocuklar için yetimhane kurması, Atatürk'ün öncülüğünde Himâye-i etfal (Çocuk Esirgeme Kuru-

(22) «Anadolu'da bahar : Tazelenen hayat», **Akşam**, nr. 7363, 17 Nisan 1939: **Kubbede kalan hoş sada**, İstanbul 1974, s. 241-245.

(23) «Topkapı Numune bağlarından dönerken : Talât Oğlan», **Yedigün**, nr. 227, 14 Temmuz 1937, **Kubbede kalan hoş sada**, İstanbul 1974, s. 199-200.

- mu) kurulması, yazarların çocuklar üzerinde çeşitli yazırlar yazmaları, ve nihayet T.B.M.M. nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinin Milli Hâkimiyet ve Çocuk bayramı olarak kabulü Türkiye Cumhuriyet'in kuruluş günlerini yaşayanların ve kurucusunun, Türk çocuklarına karşı yakın ilgisini gösterdiği gibi, onlara karşı beslenen güvenin de devrin ortak duygusu olduğuna bir delil sayılabilir.